

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1–262

Rajko Bratož, *Marcellinus von Dalmatien und die Frage der Verselbständigung Dalmatiens zu seiner Zeit* • Svít Komel, *Vpliv katastrskih popisov na izvedbo zemljiške odveze na Kranjskem* • Miha Zobec, *Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891) med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot vaškega mogotca* • Tomasz Jacek Lis, *Austrian-Croat relations in Habsburg Bosnia and Herzegovina* • Žarko Leković, *An overview of Political, Diplomatic and Social Affairs in Montenegro on the Eve of the First World War* • Biljana Ristić, *Vojaške bolnišnice in pokopališče v Škofji Loki* • Oto Luthar, *Poletje s Tukididom. O nekaterih aktualnih vprašanjih zgodovinopisja*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1-262

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 10. april 2024.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2024: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2024

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 10, 2024.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2024): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935

Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASIX

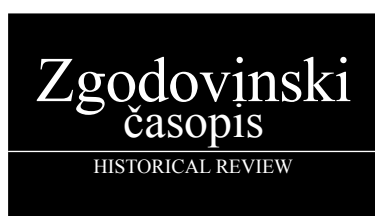
Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2024

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Marcellinus von Dalmatien und die Frage der
Verselbständigung Dalmatiens zu seiner Zeit8–29
Marcelin iz Dalmacije in vprašanje osamosvojitve
Dalmacije v njegovem času
- Svit **Komel**, Vpliv katastrskih popisov na izvedbo zemljiške
odveze na Kranjskem30–99
Land surveyor's relief: The influence of cadastral surveys
on the execution of the land relief in Carniola
- Miha **Zobec**, Tomajski posestnik in politik Anton Černe (1813-1891)
med Dunajem in izvorno skupnostjo: pogled na življenjsko pot
vaškega mogotca 100–119
Tomaj landowner and politician Anton Černe (1813-1891)
between Vienna and his community of origin:
a close-up look at the life of a village tycoon
- Tomasz **Jacek Lis**, Austrian-Croat relations in Habsburg
Bosnia and Herzegovina 120–147
Avstrijsko-hrvaški odnosi v habsburški Bosni in Hercegovini
- Žarko **Leković**, An overview of Political, Diplomatic and Social
Affairs in Montenegro on the Eve of the First World War 148–166
Pregled političnih, diplomatskih in družbenih razmer
v Črni gori na predvečer prve svetovne vojne
- Biljana **Ristić**, Vojaške bolnišnice in pokopališče v Škofji Loki 168–190
The Field Hospitals and Military Cemetery in Škofja Loka
- Oto **Luthar**, Poletje s Tukididom. O nekaterih aktualnih
vprašanjih zgodovinarstva 192–215
Summer with Thucydides. On Some Current
Questions of Historiography

Jubileji – Anniversaries

Osemdeset let prof. dr. Janka Prunka (Jure Perovšek)	218–221
Janko Prunk – An Octogenerian	
Salvator Žitko – osemdesetletnik (Dušan Mlacović)	222–224
Salvator Žiško – An Octogenerian	
Metod Benedik – osemdesetletnik (Bogdan Kolar)	225–228
Metod Benedik – An Octogenerian	

V spomin – In memoriam

Ana Benedetič (Tatjana Dekleva)	230–232
Miloš Fon (Rajko Bratož)	233

Kongresi in simpoziji – Congresses, Symposia

Poletna šola Okoljska zgodovina in historična ekologija Dinarskega krasa (Ljubljana, 25.–30. september 2023) (Brina Kotar)	236–238
Summer School Environmental History and Historical Ecology of the Dinaric Karst	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Žarko Lazarevič, Marta Rendla, Janja Sedlaček, Zgodovina zadružništva v Sloveniji (1856–1992) (Bojan Balkovec)	240–242
Ana Cergol Paradiž, »Bela kuga«: ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama (Irena Selišnik)	243–245
Daniel Siter, Rogaška Slatina pod kljukastim križem: zdravilišče med okupacijo 1941–1945 (Tomaž Teropšič)	246–248
Robovi, stičišča in utopije prijateljstva. Spregledane kulturne izmenjave v senci politike (Žiga Smolič)	249–253
Julie Rak, False Summit: Gender in Mountaineering Nonfiction (Julija Šuligoj)	254–258

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	259–262
Instructions for Authors	

Ocene in poročila

Ana Cergol Paradiž, »**Bela kuga**«: **ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama**. Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2022, 232 str. (Zbirka Historia 41)

Znanstvena monografija Ane Cergol Paradiž se loteva aktualnega družbeno-političnega problema »bele kuge« v obdobju med obema vojnama in z njim povezane problematike umetne prekinitve nosečnosti. V tem tedaj zelo spolitiziranem vprašanju so se tako kot danes reflektirali različni ideološki pristopi, stališča do ženskega telesa, intimnosti in vrednote skupnosti. Z današnjim oddaljenim pogledom na dogajanje nam knjiga spretno razkriva različne dimenzije problematike. V njej je celostno predstavljena zakonodaja in pozicija oblasti do ilegalnih splavov, politike, ki jih je vodila država in znanstveni ter časopisni diskurz o ilegalnih splavih. Prav tako bomo v njej odkrili stališča in aktivnosti ženskih in feminističnih organizacij v odnosu do tega vprašanja ter v zadnjem in zaključnem delu skozi kazenske spise tudi akterke in akterje ilegalnih splavov ter njihove motive in strategije preživetja, obenem z mehanizmi discipliniranja. Hkrati knjiga večje umešča dogajanje na Slovenskem tudi v širši evropski kontekst, predvsem pa omogoča primerjavo s sosednjimi državami, ki so mejile na Kraljevino Jugoslavijo.

V prvem poglavju najprej spoznamo zakonodajni okvir, ki je opredeljeval in kaznoval izvajanje abortusa na Slovenskem, predvsem avstrijsko zakonodajo, ki je še veljala v obdobju med obema vojnama, in nato nov jugoslovanski kazenski zakonik, sprejet leta 1929. Kronološki pregled in širša komparacija sta avtorici omogočila, da je prišla do nekaterih zaključkov, ki so jih potrjevale preliminarne raziskave o ženski kriminaliteti iz ženske delinkventnosti nasploh (npr. Alenka Šelih v svojem članku *Ženske, kazensko pravo in kriminaliteta: storilke kaznivega dejanja detomora in umora v spisih Deželnega sodišča v Ljubljani (1899-1910)*). Kraljevina Jugoslavija je tako zavzemala liberalnejše stališče do abortusa v primerjavi z drugimi evropskimi državami, vendar se je oblast zatekala k bolj intenzivnemu preganjanju vpetih v ilegalne abortuse, prav tako se je krog vpletenih v delikt in preganjanih v inkriminiranem dejanju širil. Hkrati je država začela razvijati kompleksnejšo in bolj ambiciozno politiko zaščite mater, vendar so načrti ostali v večji meri zgolj v povojih oziroma nerealizirani. Kljub temu je v tem obdobju prišlo do preboja na področju kurative, k čemur je prispevala institucionalizacija medicinskih ustanov, ki je omogočila nastanek visoko specializiranega kadra, ki je deloval in pričel vplivati tudi na oblikovanje širših politik. Svojo politiko na polju zaščite družine je država krepila tudi z uvajanjem družinskih dodatkov in »davka na samske«.

V naslednjem poglavju je avtorica analizirala javni diskurz o umetni prekinitvi nosečnosti oziroma o »rodnostni problematiki«. V javnem časopisju in strokovnih publikacijah so se namreč oglašali mnogi strokovnjaki in strokovnjakinje iz različnih področji znanosti, medicine, prava, teologije in razpravljali o »epidemiji« ilegalnih abortusov, ki naj bi se razširila na Slovenskem. Tega problema prav tako niso ignorirali niti publicisti in publicistke, ki so o njem zaskrbljeno razpravljali. V polemikah je moč prepoznati nekatere skupne točke, kot npr. poudarjanje interesov kolektiva pred pravico posameznika ali zavračanje načela popolne ženske reproduktivne svobode, prav tako tudi razlike, ki so bile v večji meri ideološko pogojene in za nekatere politične stranke tako pomembne, da so našle prostor tudi v njihovih političnih programih. Najostrejša nasprotovanje je do »padanja porodov« prihajalo s strani katoliško usmerjenih avtorjev in avtoric, ki pa so ost kritike in iskanje razlogov za nastalo problematiko uperili v modernizacijo in spremljajočo moralno krizo, medtem ko so avtorji in avtorice iz nasprotnega ideološkega pola temu vprašanju posvečali nekoliko manj pozornosti. Upadanje rojstev so slednji povezovali z novo gospodarsko stvarnostjo, kapitalističnim sistemom in revščino. V liberalnem političnem taboru so se tako zavzemali za liberalizacijo abortusa in širitev kontracepcije. Socialisti in socialistke pa so še bolj odločno in enotno podpirali idejne pobude za regulacijo rojstev, s tem da so se zavzeli za delno legalizacijo abortusa, spolno vzgojo in kontracepcijo. Diskurz o »beli kugi« se je s časopisnih strani prenesel tudi v kinematografe in beletristiko, posamezniki pa so odkrito spregovorili že o kontracepciji. Hkrati so medicinsko stroko pretresale diskusije o *evgenični* in *socialni indikaciji* za splav, ki je zaradi gospodarske krize in naraščanja števila abortusov postajala vse bolj aktualna. Tako slovenski zdravniki kot pravniki sicer konsenza glede vprašanja, v katerem primeru dopustiti abortus, niso uspeli izoblikovati, so se pa vsi strinjali, da mora država sprejeti nove ukrepe za zaščito materinstva. V isti smeri so delovale tudi ženske in feministične organizacije, vendar so le redke med njimi odločno posegle v rodnostno problematiko in vsaj delno legalizacijo abortusa, so pa v tem prednjačile socialistične in feministične ženske organizacije, ki jih je spodbudilo dogajanje v neposredni mednarodni okolici. V feminističnem časopisju so se sprožile obsežne diskusije, ki so načele tudi vprašanje materinstva in njegovo »svetost«, vprašanje družbenega in biološkega spola in biološke determiniranosti. Kljub vsemu je večina ženskih oziroma feminističnih društev ob vprašanju abortusa raje molčala in zavzela nevtralno držo, kar naj bi kazalo na zaostalost slovenskega prostora v primerjavi s takratnimi trendi v drugih razvitejših evropskih državah. Avtorica to držo razlaga tudi s specifično slovensko politično kulturo, v kateri je katoliški tabor absolutno vodil, medtem ko je bil liberalni pol omejen zgolj na odzive nasprotnikov in tako v stalni stiski in preizpraševanju, kakšen bo odgovor nasprotnega političnega tabora. V zaključnem podpoglavju avtorica še opozarja, da delovanja ženskih organizacij ne moremo razumeti le in zgolj v smislu podrejanja oblastnim diskurzom, pač pa lahko v njih najdemo tudi znake upora, ko ženska društva diskurzivno preoblikujejo dolžnost materinjenja v pravico, širijo vednost o spolni vzgoji ali dvojni morali.

V tretjem poglavju spoznamo skozi osebne zgodbe stiske in vzroke za protizakonite odločitve za abortus. Analiza sto štirih kazenskih spisov ponuja vpogled v družbeno kulturne razmere tedanje družbe, mehanizme oblasti in delovanje represivnih politik. Iz slednjih izhaja, da je vsakdanje življenje prehitelo pravne norme, kar se mogoče še najbolje prepozna v zanimivi sodni praksi, ki je dopuščala abortus na podlagi *medicinske indikacije*, čeprav ta po zakonskih normah ni bila dovoljena. Tako kot denimo v primerih detomorilk, so tudi tu kazni v praksi milejše in večina obsojenk sploh ni prišla v zapor. Medtem ko kazenski spisi ne razodevajo porasta števila abortusa v tridesetih letih, sodna praksa kaže, da se je povečalo število kaznovanih izvajalcev oziroma izvajalk abortusa. Kazenski spisi prav tako odkrivajo še eno slovensko specifiko in sicer, da se je le manjši delež preiskav zaradi nedovoljenega abortusa začel zaradi smrti noseče ženske, precej bolj pogost vzrok za prijavo kaznivega dejanja pa so bili konflikti v vaški in mestni soseščini še (naj)bolj motivi maščevanja, ljubosumja in strasti. V primerjavi s podobnimi raziskavami nedovoljenih praks izvajanja abortusa (Angus McLaren, Rickie Solinger, Luisa Passerini) je tako avtorica pokazala, da ugotovitve tujih avtorjev ne gre nekritično prenašati ali posploševati na slovenski prostor, ki je zaradi svojega specifičnega gospodarskega razvoja lovil zakasnelo modernizacijo. Tako med storilkami abortusa niso prevladovale poročene ženske, kar naj bi bilo značilno za razvitejša evropske države v obdobju med obema vojnoma, pač pa samske ženske zaposlene v služnostnih poklicih. Kljub temu je motiv za abortus ostajal isti, beg pred materialno stisko, hkrati pa se je motiv družinske časti umikal v ozadje. Pomemben faktor h krepitvi pritiskov za končanje nosečnosti so bila tudi razmerja, ki so spodjedala družbeno hierarhijo in socialno homogenost. Kazenski spisi razodevajo precejšnje mero disonance med uradnim diskurzom in pričevanju žensk, ki v kontekstu zagrešenih dejanj ne govorijo o grehu, umoru ali bogu. V kazenskih spisih pa lahko tudi jasno prepoznamo, kako v proces kaznovana vstopa socialni status in kulturni kapital, saj zdravniki praviloma niso kaznovani oziroma se jim izreče nižja kazen kot drugim izvajalcem ali izvajalkam abortusa. Knjiga se zaključuje s sklepnim poglavjem, ki nadaljuje historiat legalizacije abortusa vse do sodobnosti.

Monografija ponuja kompleksen uvid v fenomen umetne prekinitve nosečnosti in prikaže različne nivoje delovanja oblasti, pa tudi žensk, ki niso le pasivne akterke, podrejene pravnim in političnim strukturam, njihovo telo pa mesto oblastnega discipliniranja, temveč tudi upornice s subverzivnimi oblikami vedenja in znanja. In celo v skrajni sili, ko so privedene na sodišče, s prefinjenimi strateškimi ugovori obračajo oblastni govor sebi v prid. Knjiga tako osvetli skrito zgodovino »drugega spola« iz medvojne obdobja, hkrati pa je primer zelo kakovostne analize, ki umesti tematiko v širše družbene koordinate in primerjalni kontekst.

Irena Selišnik

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 78 | 2024 | št. 1-2 (169) | str. 1–262